

dr hab. Izabela Grabowska, prof. Uniwersytetu SWPS
Instytut Nauk Społecznych
Interdyscyplinarna Szkoła Doktorska
Uniwersytet SWPS
izabela.grabowska@swps.edu.pl
www.izabelagrabowska.com

Warszawa, 4 stycznia 2020 roku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Dominiki Pszczółkowskiej-Mościckiej,
pt.: *Why the Isles, why the Continent? Factors Influencing Destination Choice among post-2004
Graduate and Non-Graduate Migrants from Poland***

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Dominiki Pszczółkowskiej-Mościckiej została przygotowana w języku angielskim, składa się z dziesięciu części, w tym wstępu, zakończenia oraz bibliografii. W sumie praca ma 223 strony. Do pracy, w formie czterech załączników, zostały załączone charakterystyki badanych w podziale na kraje docelowe migracji, które Autorka uwzględniła w rozprawie. Do pracy nie zostało dołączone narzędzie badawcze, co znacznie ułatwiłoby ocenę analizy i interpretacji wyników badań własnych. Poszczególne części pracy są ze sobą powiązane w jedną logiczną całość. Narracja jest ciekawa i zachęcająca czytelnika do dalszego zapoznawania się z tekstem. Rozprawa zawiera dobry dobór literatury w zakresie studiów migracyjnych z różnych okresów historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem migracji poakcesyjnych Polaków. Pokazuje to erudycję i znajomość tematyki przez Autorkę recenzowanej pracy doktorskiej.

W części 1, która pełni także funkcję wprowadzenia do wyводу, została nakreślona mapa migracji poakcesyjnych Polaków wraz z wyjaśnieniem selektywności migracji z Polski, a co za tym idzie zmian w kluczowych kierunkach docelowych, głównie w odniesieniu do Wielkiej Brytanii i Irlandii. W tej części zostały także sformułowane pytania badawcze. Jest ich aż siedem. Praca nie zawiera hipotez badawczych, co oznacza, że jest przygotowana w ujęciu interpretatywnym, o czym Autorka nie informuje. Pewne zaniechanie wyjaśnienia ujęcia epistemologicznego pracy, powoduje, że pytania badawcze zawierają w sobie wewnętrzne założenia, co może zaburzać obiektywizm postępowania

badawczego, do czego jeszcze wrócę poniżej, w części recenzującej stronę metodologiczną rozprawy. Tą część zamyka omówienie struktury rozprawy.

Część druga rekapitułuje stan wiedzy na temat migracji poakcesyjnych z Polski, w świetle historii polskiej emigracji na przestrzeni wieków. Omawia także stan literatury i wyników badań w poszczególnych wymiarach czynników, głównie przyciągających, co łączy się bezpośrednio z pytaniem postawionym w tytule rozprawy. Na docenienie w tej części rozprawy zasługuje podjęcie analizy czynników społecznych w odniesieniu do sieci społecznych oraz czynników pośrednich w odniesieniu do 'efektu przekierowania' ruchów migracyjnych (tzw. *diversion effect*). Trochę za mało Autorka poświęca uwagi kapitałowi społecznemu, nawet jeżeli w analizie migracji poakcesyjnych z Polski na Wyspy Brytyjskie, traci on na znaczeniu na rzecz migracji zindywidualizowanych. Autorka omawia także czynniki, które mogą oddziaływać na decyzje o osiedleniu lub powrocie. Trochę za mało w pracy wybrzmiewa rozdzwięk, potwierdzony wynikami badań, między czynnikami motywującymi do wyjazdu (głównie zarobkowymi) i do powrotu (głównie rodzinnymi), które to czynniki też nie są jednowymiarowe, zwłaszcza w odniesieniu do fazy biegu życia, w której badani się znajdują. Na przykład czynniki zarobkowe odnoszą się także do: wartości nabywczej pieniądza, dla młodych szczególnie ważnej w odniesieniu do stylu życia, jaki mogą prowadzić; dochodów rozporządzalnych; wydatków za zakwaterowanie i możliwości skorzystania z mieszkań komunalnych; to także regularność wypłacania wynagrodzeń za nadgodziny. Czynniki rodzinne odnoszą się do: wsparcia rodziny w opiece nad małymi dziećmi; opieki nad zależnymi członkami rodzin, w tym starzejącymi się rodzicami; poczucie bycia u siebie.

Część trzecia dotyczy przeglądu ujęć teoretycznych w zakresie studiów migracyjnych. Praca opiera się na jednej z podstawowych i klasycznej koncepcji w studiach migracyjnych dotyczącej czynników przyciągających i wypychających (*push-and-pull factors*, Lee 1966), z uwzględnieniem czynników pośrednich/pośredniczących (*intervening obstacles*), w świetle innych ujęć teoretycznych, które, w ujęciu Autorki, tę koncepcję mogą wspierać. Mocną stroną pracy jest to, że Autorka nie potraktowała koncepcji Lee w sposób powierzchowny, tylko rozłożyła ją na czynniki pierwsze, co często

nie jest spotykane w studiach migracyjnych, wyjaśniając powiązania pomiędzy czynnikami z katalogów *pull and push* oraz w odniesieniu do profili społeczno-demograficznych uczestników poakcesyjnych ruchów migracyjnych. Najbardziej intrygującym obszarem, w moim rozumieniu, są czynniki pośredniczące, w tym te dotyczące fazy biegu życia migrantów, którym Autorka poświęciła jednak trochę za mało uwagi. Co prawda nadmienia wiek jako istotną zmienną (nawet przy wypowiedziach badanych przywołuje rok urodzenia), która ma tłumaczyć, w jakim momencie życia człowiek zaangażował się w proces migracyjny, ale nie odnosi się bezpośrednio do paradygmatu biegu życia (*life course*), które to ujęcie byłoby użyteczne na poziomie interpretacji wyników badań własnych. Zabrakło mi sięgnięcia do najświeższej literatury, w której w sposób kompleksowy analizowane są wypychające czynniki pozaekonomiczne, w odniesieniu do czynników ekonomicznych. Na przykład David C. Cairns w cyklu publikacji (2015, 2018), co prawda koncentrujących się na migracjach młodych, próbuje kompleksowo spojrzeć na kombinację czynników wypychających w dwóch ujęciach: zdolności do mobilności (*mobility capacity*) i imperatywu mobilnościowego (*mobility imperative*), na trzech poziomach: (1) pracy i edukacji; (2) zasobów; (3) społeczeństwa i wartości. Takie ujęcia dają wgląd w czynniki motywujące, wypychające do migracji, pokazując ich kompleksowość, wielowymiarowość, grupowanie się i współzależność.

W części 4 pracy omówione zostały metody badawcze. Ta część powinna być potraktowana znaczenie szerzej, jako ujęcie metodologiczne rozprawy doktorskiej. Zabrakło dopowiedzenia, że badania są realizowane w paradygmacie quasi-interpretatywnym, a co za tym idzie zabrakło dopowiedzenia, co z tym się wiąże, i jak to kształtuje postępowanie badawcze. Wartym docenienia jest opisanie doboru badanych i kanałów rekrutacji, z uwzględnieniem krajów docelowych oraz omówienie wyzwań etycznych, z którymi Autorka zmierzyła się podczas postępowania badawczego. Zabrakło jednak wystarczającego, szczegółowego uzasadnienia, dlaczego ci, a nie inni badani znaleźli się w próbie badawczej. Dobrze, że Autorce udało się dotrzeć zarówno do absolwentów szkół wyższych, którzy mają zazwyczaj większą skłonność do uczestniczenia w tego typu badaniach społecznych, jak i do tych, którzy wykształcenia wyższego nie posiadali w czasie badania. Dało to możliwość porównania

czynników wypychających, pośredniczących i przyciągających w dwóch grupach społecznych, a z analiz selektywności, które były przedstawione w części 2 wiemy, że wykształcenie jest istotną zmienną selekcyjną w migracjach poakcesyjnych Polaków. Ponieważ Autorka nie zamieściła w pracy scenariusza wywiadu pogłębionego, który prowadziła z badanymi, trudno ocenić, jak przebiegała rozmowa i jaki materiał empiryczny udało się, przy użyciu wybranego narzędzia, pozyskać.

Zaskakujące jest to, że przy tak dużej liczbie wywiadów i transkrypcji (73 IDI), Autorka nie korzysta z programu wspierającego obróbkę i analizę danych jakościowych (np. NVivo, Atlas.ti. Maxquada).

Części 5-8 analizują czynniki oddziałujące na decyzje migracyjne w odniesieniu do kluczowych krajów migracji poakcesyjnych Polaków: Irlandii, Wielkiej Brytanii, Niemiec i Holandii. Wydaje się, że ta analiza byłaby pełniejsza, gdyby w katalogu krajów docelowych znalazła się także Norwegia (także w oparciu o bogatą istniejącą literaturę na ten temat). Autorka próbuje zidentyfikować zarówno przyciągające czynniki wspólne dla wszystkich kierunków, różnicując decyzje według socjologicznych, a nie geograficznych linii podziału, jak przynależność do klasy społecznej i kapitał kulturowy (w ujęciu Bourdieu), jak i różnicujące czynniki przyciągające wynikające m.in. ze stanu prawnego otwierającego rynku pracy po akcesji Polski do Unii Europejskiej (UE) w maju 2004 roku lub utrzymujące tzw. okresy przejściowe. W analizach poszczególnych krajów Autorka ulega jednak, w pewnym stopniu, dyskursowi publicznemu i analizuje zagadnienia, które się w nim dość często pojawiają. Na przykład wykorzystywanie pracowników przez pracodawców w miejscu pracy (*job exploitation*) jest tematem omawianym przez Autorkę tylko w przypadku Holandii, co mogłoby sugerować, że ten problem istnieje tylko w tym kraju.

We wnioskach Autorka zbyt mało systematycznie odnosi się do tego, w jaki sposób udało Jej się odpowiedzieć na postawione pytania badawcze. Warto też byłoby wyraźnie podkreślić, wobec wspomnianej na początku tej recenzji znajomości zasobu literatury i badań w tematyce pracy, co ta rozprawa doktorska wnosi do stanu wiedzy na temat migracji poakcesyjnych z Polski. We wnioskach Autorka za mało uwagi zwróciła na ustalenia dotyczące zróżnicowania czynników oddziałujących na

decyzje migracyjne w ogóle, i do danego kraju w szczególności. Zwłaszcza te powiązane z zasobami kapitału kulturowego związanego z edukacją, a co za tym idzie przynależnością do danej klasy społecznej. Tym samym zabrakło wyraźnego podsumowania, na przykład w formie ujęcia średniego zasięgu (Merton), jaki jest wkład Autorki do czynników pośredniczących w *modelu push-pull* Everetta Lee. Zabrakło też refleksji, na ile ta podstawowa koncepcja Lee, ale analizowana w pogłębiony sposób, jest cały czas użyteczna w badaniach i wyjaśnieniach procesów migracyjnych.

Na końcu pracy Autorka co prawda wspomina o efektach migracyjnych spowodowanych brexitem, ale w świetle zarówno przeglądu literatury, jak i wiedzy wytworzonej w recenzowanej pracy, Autorka mogłaby zaproponować scenariusze migracyjne, np. powiązane z *re-diversion effect*, o którym pisała w pierwszej części pracy.

Uwaga ogólna dotyczy tego, że w pracy za mało uwagi zostało poświęcone na połączenie części empirycznej z częścią teoretyczną, tzn. w analizie wyników badań własnych Autorka prawie wcale nie odnosi się (*cross-referencing*) do przywołanych wcześniej ujęć teoretycznych, co powoduje wrażenie, że te koncepcje teoretyczne „wiszą” w pierwszej części rozprawy bez celu. Systematyczne odniesienia do przywołanych ujęć teoretycznych dałyby możliwość znacznie większemu pogłębieniu interpretacji wyników badań własnych.

Strona redakcyjna pracy powinna być bardziej dopracowana, z większą starannością o szczegóły. W wielu publikacjach anglojęzycznych, na co też zwracała uwagę prof. Anne White, po angielsku migracje występują tylko w liczbie pojedynczej (*migration*). Dobrze by było, aby praca miała też wyraźnie nazwane rozdziały. Pracę czyta się dobrze, płynnie, bez nadmiaru żargonu naukowego, czasami jednak zbyt w stylu publicystycznym, zwłaszcza gdy interpretacje są przedstawione bez odwołań do wcześniejszych ustaleń pracy, w tym koncepcyjno-teoretycznych, ale rozumiem, że wynika to, z, nienazwanego przez Autorkę, podejścia quasi-interpretatywnego.

Po wprowadzeniu zarówno poprawek merytorycznych, jak i redakcyjnych praca może zostać wykorzystana do przygotowania monografii np. w ramach IMISCOE Research Monographs.

Rozprawa doktorska spełnia wymogi pracy doktorskiej w dziedzinie nauk społecznych w świetle zapisów *Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku*.
Rekomenduję podjęcie dalszych czynności w przewodzie doktorskim mgr Dominiki Pszczółkowskiej-Mościckiej.

A handwritten signature in blue ink, reading "Jolanta Grabowska". The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.